

Artikelarkiv Arvesølv 2008

Knud Mortensen fra Munkebo – en pioner i cykelsadlen

af Morten Eriksen

I 1882 døde den kun 51-årige kromand på Munkebo kro, Morten Knudsen Mortensen, efter længere tids sygdom. Han havde købt kroen i 1865 på et tidspunkt, hvor den under flere skiftende ejere havde ført en omtumlet tilværelse, men havde fået bragt den i mere smult vande.

Ved hans død sad enken, Kirsten, f. Jensen, ”alene med 6 uforsørgede børn”, som hun skrev i en avisnotits ved dødsfaldet. Egentlig var der kun tale om 5, for den ældste søn, Knud, født 1866 og opkaldt efter sin farfar, gårdejer og sognefoged Knud Mortensen i Heden, var som spæd blevet sat i pleje hos sin barnløse moster og onkel på en fæstegård i Måle (nuværende ”Syregården”).

At sætte sin førstefødte i pleje må selv med datidens øjne have været temmelig usædvanligt, men der er ingen mundtlig tradition blandt efterkommerne, der kan fortælle hvorfor.

Men Knud voksede op hos sine reserveforældre og blev konfirmeret i Viby kirke, selvom han givetvis har haft nær kontakt med sine forældre og hurtigt voksende søskendeflok. En fodtur til Munkebo kunne dengang ikke skræmme nogen, og til hest eller i vogn gik turen selvfølgelig endnu hurtigere.

I oktober 1880, efter konfirmationen, blev han som de fleste af landbougdommen forsynet med en skudsmålsbog udstedt af præsten i Viby. Men først i 1888 forlod han gården i Måle for at tjene på en gård i Tvinde ved Rynkeby.

Derfra vendte han i juli 1889 tilbage til Måle, hvor han ved folketællingen i 1890 er registreret som ”tjenestekarl”, og hvor lillebroderen Niels Frederik er tjenestedreng. I maj 1890 drog han, muligvis for første gang, udenøs til Stevns, hvor han arbejdede på en gård i Store Heddinge landsogn. Men allerede i juli 1890 vendte han tilbage til Fyn, men nu til sit fødehjem, Munkebo kro.

De fem søskende med Knud i midten (ca. 1894)

Knud var nu knap 24 år. I et læserbrev fra 1895 til tidsskriftet "Cyklen" titulerer han sig selv "restauratør", så det kan jo nok med nogenlunde sikkerhed konkluderes, at han var vendt tilbage, fordi moderen skulle have hjælp til driften af kroen. I denne periode døde hans ældste lillebror, Jens Marius, 21 år, iflg. dødsattesten af en "ondartet lungebetændelse".

Mens Knud voksede op, var en vældig og hastig transportrevolution i gang. I 1869 kom den første "velocipede" til Danmark, forløberen for den moderne cykel.

Velocipede betyder "hurtig fod" og var en udvikling af løbemaskinen eller "draisinen". De første var af træ og forsynet med pedaler på det ret store forhjul. Senere forbedredes de med hule rørstel, opspændte hjul og affjedring.

De var meget tunge, ca. 50 kg., så farten var beskeden. Vinderen af det første Paris-Rouen løb i 1869, en englænder, kørte således de 123 km. på 10 timer og 45 min., men så var hans køretøj også som det eneste forsynet med kuglelejer. Det krævede en del øvelse at bestige og køre den, så i Danmark blev "velocipede" i folkeviddet til "væltepeter".

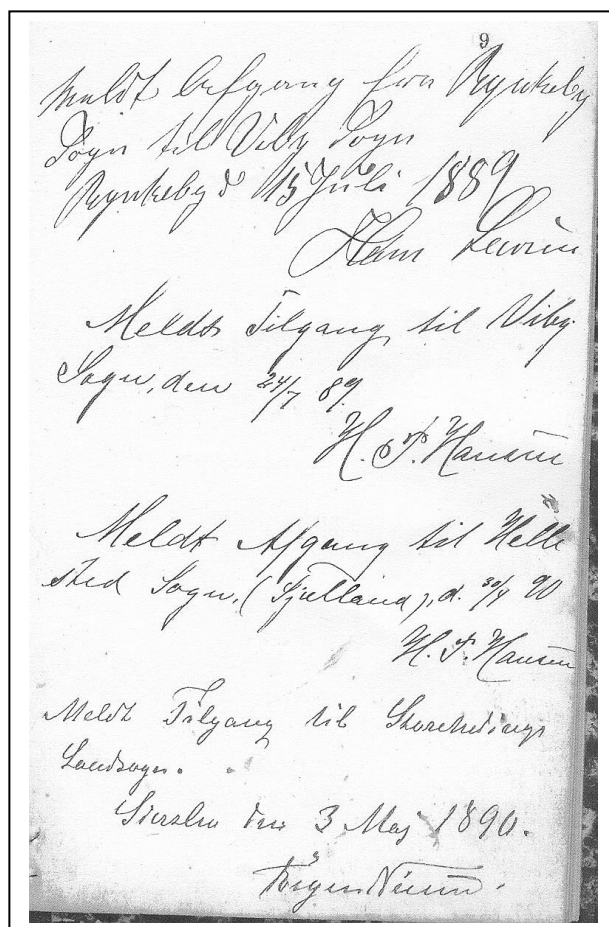
Næste spring fremad skete med den såkaldte "bicycle", som betyder to hjul. De første sås i Danmark i 1875, men slog først igennem i 1880'erne. De var i kraft af de spinklere hjul, nu opspændt med dobbelte eger, og massive gummiringe en del lettere end velocipeden, 30 kg, og kunne i kraft af det meget store forhjul (ca. 50" i diameter), skyde en anelig fart.

Med bicyklen opstod cykelsport, -væddeløb, -ture og cykelbeklædning. I 1881 stiftedes DBC, Dans Bicycle Club- På det tidspunkt var der 10 høje bicycler i DK, året efter flere hundrede. Kun velstående, mest yngre mænd, havde råd til at købe selv, andre måtte leje, så den blev kun brugt til sport, ikke til transport.

Hvornår Knud begyndte at fatte interesse for de muligheder for transport, bevægelsesfrihed og kropslig udfoldelse, som dette nye transportmiddel gav, står hen i det uvisse. Det må jo formodes at han har set yngre mænd, ridende højt til vejrs over det enorme forhjul, flintre af sted med en hastighed, som hverken hestevogne eller de forholdsvis sjældne automobiler kunne præstere. Han har sikkert selv forsøgt sig, dog næppe på Måle bakke, for der var i de fleste politikredse forbud mod at køre ned ad særlig stejle bakker.

Så vi må vel formode, at Knuds eventyr som landevejsrytter først begyndte i slutningen af 1880'erne med "bicyclettens" ankomst, for med den tog udviklingen af cyklismen og cykelsporten nemlig for alvor fart. Bicycletten havde 2 lige store hjul, et meget lavere tyngdepunkt og pedaler i forbindelse med kædetræk til baghjulet.

Dermed var den moderne cykel født. Den blev forbedret med først luftfyldte, senere oppumpelige dæk og slanger og blev lidt foragteligt kaldt "safetycylen" eller "forsigtigpeter". Men for kvinder betød bicycletten lettere adgang til også at nyde den nye frihed, som cyklismen gav.

En side fra Knud Mortensens skudsmålsbog

Cyklen, som bicycletten allerede fra 1890'erne i folkemunde var blevet døbt, blev først allemandseje et stykke op i 1900-tallet. En cykel af den nye type kostede o. 1890 200-300 kr., hvilket svarede til en halv årsløn for en ufaglært arbejder. Knud kan næppe have tjent mere som landarbejder, så hvordan han har rejst den fornødne sum til indkøb af en cykel til landevejssløb og hvornår den er købt, vides ikke. Plejeforældrene, som var fæstere, har næppe kunnet hjælpe meget, så han har måske sparet op gennem en del år eller fundet midler via krodriften.

Hvorom alting er, så slog han i første halvdel af 1890'erne som medlem af Kerteminde Bicycle Club, stiftet 1886, for alvor igennem som eliterytter på landevejene. Specielt i årene 1894-1897 fejrede han mange imponerende triumfer. I 1894 blev det til en andenplads i det første "Fyn rundt"- i øvrigt Danmarks ældste og verdens 3. ældste landevejssløb - efter klubkammeraten, toldkontrollør Hans Gregersen, som vandt spurten.

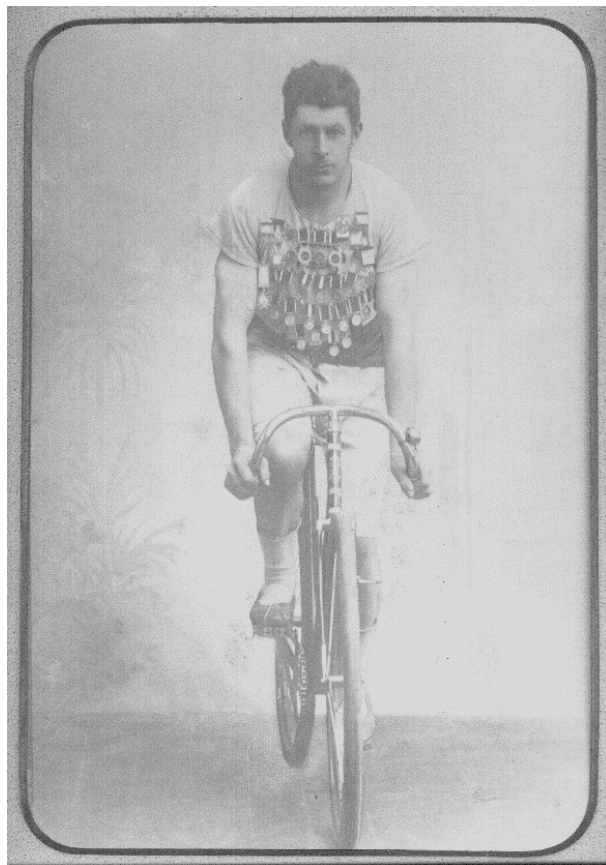
I 1895 deltog Knud den 20.-21. juli i det første meget lange og krævende "Esbjerg løb" (København-Esbjerg-København). Starten gik kl. 2 lørdag eftermiddag og første rytter var i mål søndag aften lidt over kl. 10. Vejret var meget barsk vejr med storm og styrtregn, og Lillebælt blev passeret om natten i gyngende fiskerbåde. Kun 6 ryttere gennemførte, og Knud blev nr. 3. Præmien var et nøddetræs spillebord med 2 sølvstager.

Efter denne triumf fik han senere på året revanche i "Fyn Rundt", som han vandt ved at tilbagelægge de 280 km. på 8 timer, 13 minutter og 10 sekunder. Året efter, i 1896, måtte han dele førstepladsen med en anden af sine evige konkurrenter, J. P. Andersen, Odense.

I de samme år satte og forbedrede Knud flere gange den danske rekord i kørsel over 6 mil, selv om han i forbindelse med den ene af disse blev forsinket et minut af et passerende tog.

Den måske mest imponerende præstation kom i det gyldne år, 1896, da han satte 2 danske rekorder i 24 timers kørsel. Første gang blev det til 74 mil (555 km.), anden gang 78 mil (587 km). Det svarer til en gennemsnitsfart på 24,5 km/t.

Ved den sidste lejlighed, 10.8 1896, blev han ved ankomsten til Ejby ved 8-tiden modtaget af flere tusind mennesker, og han blev båret til Odense i triumf. Ude på ruten havde han, som Kjerterminde Avis skriver, "været Gjenstand for stor Opmærksomhed.... I Langeskov var der saaledes strøet Blomster og grønt paa den Vejstrækning han passerede." Baggrunden for triumferne var hans træningsflid, ofte 100 km. om dagen samt vintertræning, dengang noget ganske nyt.

Knud med sine over 30 medaljer. Et tidstypisk foto (ca. 1897)

"Den stoute fynske landevejsrytter Knud Mortensen fra Kerteminde (1895)" Kilde: Dansk Bicycle Clubs Historie 1941

Både Knud Mortensens og hans konkurrenters præstationer og tider bliver så meget mere imponerende, når man tænker på det materiel de havde til rådighed samt datidens løbsbetinger. Cyklerne havde ikke gear, og frihjulet blev først almindeligt fra o. 1900. Så på nedkørslerne satte rytterne fødderne op på siderne af forgafelen og måtte så fange pedalerne igen på et passende tidspunkt. Ekstra slanger og dæk havde man om halsen, og forplejning måtte indtages undervejs ved kontrolposterne eller hos private langs ruten.

Men det største problem var nok vejenes tilstand. Hovedvejene var fra midten af 1800-tallet blevet macadamiserede, dvs. belagt med et fasttromlet lag af skærver og grus, mens bivejene stadig var grusbelagte og hullede.

Det var dog en afgjort køretekniisk forbedring at luftringe i 1893 afløste de massive gummiringe, men for landevejscyklister var punkteringer og styrt en evig risiko. Specielt hvor vejmandene sad og slog skærver, var vejene oversået med fine splinter.

Også søm fra hestesko, de såkaldte "brod", øgede risikoen for punkteringer.

Færdselsreglerne var et kapitel for sig. Først i 1897 kom der ensartede regler om cykelkørsel i hele landet. Højrekørsel var officielt indført fra 1881, men var de første år nærmest vejledende og slog kun langsomt igennem på landet, så man kan bestemt ikke udelukke at det også kan have affødt farlige situationer. Cyklen er i øvrigt det eneste transportmiddel, der stadig er konstrueret til venstrekørsel.

Der rapporteres i cyklismens første år om mange episoder mellem cyklister og fodgængere, ridende og kuske, specielt selvfølgelig i den mere tætte bytrafik. Førstnævnte blev ofte chikanerede, så det blev nødvendigt at ændre færdselslovene.

Selv om de værste konflikter fortonede sig i takt med cyklismens eksplosive udbredelse, så skulle Knud Mortensen, hvad han har fortalt sin sønnesøn, stå af cyklen når kuskene på hestevogne gav tegn. Ellers kunne dyrene blive forskrækkede og løbe løbsk.

Generelt må man altså sige, at held til at undgå styrt og punkteringer, samt lappe- og slangeskifttempo ofte var afgørende for placeringerne. Sidste gang Knud Mortensen opnåede en sådan var i "Esbjerg løbet" i juni 1897, hvor han blev nr. 6.

Derefter var karrieren tilsyneladende slut, og det kan der have været flere grunde til. Den megen træning lod sig vanskeligt forene med ledelsen af Munkebo kro, og professionalismen i cykelsporten, som holdt sit indtog i 1897, betød at han stod ved en skillevej.

Hovedårsagen var dog nok mest, at han 18.10.1896 i Vejstrup valgmenighedskirke blev gift med 25-årige Ane Marie Nielsen, og dernæst flyttede til Sydfyn for at overtage driften af hendes fødegård "Ullegård" i den lille landsby Rødskebølle lige nord for Svendborg øst for Odensevej.

Brylluppet stod ikke i sognekirken i Sørup, for Ane Maries familie var valgmenighedsfolk og havde løst sognebånd. I en notits i Kjertermindes Avis meddeles at "Cyklisten Knud Mortensen i Søndags fejrede sit bryllup i Sørup ved Svendborg med frk. Nielsen fra Marstal".

I kraft af et ophold på Vallekilde højskole havde bruden søgt og på et tidspunkt i begyndelsen af 1890'erne fået en stilling som lærer ved Munkebo Friskole - den lille bygning som stadig ligger på østsiden af kirkebakken. Hvornår og under hvilke omstændigheder hun og Knud mødte hinanden, vides ikke. Måske har hun beundrende fulgt den atletiske unge mand på et af hans cykeltogter, men de har jo nærmest været naboer, så gud Amor har haft let spil.

Knud gik nu ind i en ny fase af sit liv, væk fra rampelyset og berømmelsen. Hovedkilden til den følgende beskrivelse af hans år på Sydfyn er sønnesønnen, Povl Ullegård, som voksede op på gården som søn af Knuds og Ane Maries næstældste søn, Sigurd. Endvidere kirkebøgerne for Sørup sogn.

En pude med alle Knuds over 30 medaljer opbevares af sønnesønnen Povl Ullegård

Et stateligt par. Ane Marie og Knud Mortensen ved en familiefest i 1949

I ægteskabet kom der i årene 1898-1911 i hurtig rækkefølge 8 børn. Et af disse, nr. 3, en lille pige, døde som spæd, og sønnen, Hans Peter, den yngste, omkom som 11-årig ved en ulykke på gården. En hændelse som tog så meget på faderen, at han i lange perioder sad passivt stirrende ud i luften.

Knud havde ikke og fik aldrig hjertet med i landbruget, men var mere interesseret i arbejdet i Sørup Brugs' bestyrelse, som han var formand for i en årrække. Også Sørup friskole, hvor børnene gik, havde hans interesse. Gården blev noget forsumt, og kun i kraft af en svoger, som var advokat i Marstal, kunne det lige gå.

Men landbrugskrisen fra begyndelsen af 1930'erne var anledning til at Knud og Ane Marie i 1933 overlod gården til sønnen Sigurd og flyttede ind i et aftægtshus ved gården. Povl Ullegård fortæller også, at farfaderen var en poetisk natur og drømmer - måske det der i ungdommen uimodståeligt drev ham ud på landevejene - en flittig læser, og bakkende på sin lange pibe en glimrende og levende fortæller. Det bevidnes af et postkort med nogle barndomserindringer fra Måle og en fødselsdagshilsen på vers til sønnesønnen.

Povl Ullegård er nogenlunde sikker på, at væddeløbscyklen blev sat helt i stald efter 1897. Endnu i 1940'erne kunne man dog se det noget usædvanlige syn af

En af de tre sten på familiegravstedet på Sørup kirkegård

en alderstegen Knud med rygsæk på cykel med nedadbøjet styr på vej til brugsen, så kunsten var ikke glemt.

Han var også ved flere lejligheder æresgæst i logen ved senere "Fyn rundt" arrangementer. Alle de over 30 medaljer, han havde vundet, blev hæftet på en sort pude, og Knud lod sine efterkommere forstå, at samlingen ingensinde måtte splittes op. Det er pietetsfuldt blevet overholdt.

Det er uvist, hvordan Knud senere i livet opfattede sin barndomsskæbne. Alt tyder dog på, at han havde en god

og tryk barndom i Måle. I ovennævnte postkort fra 1939 omtaler han sin moster og plejemor som sønnesønnens "oldemoder", og denne boede i øvrigt på "Ullegård" sine sidste år og døde der i 1934.

Knud selv døde i sit hjem 1951, 84 år, og Ane Marie 7 år senere, i 1958. De ligger begge begravet på familiegravstedet på Sørup kirkegård. Slægtsgården "Ullegård" og aftægtshuset blev nedrevet for 3-4 år siden i forbindelse med anlægget af motorvejen.

Om 100 år er alting glemt, siger man. Og sådan var det nok også gået Knud Mortensen, hvis han ikke i kraft af sine specielle evner i ungdomsårene havde sat sig selv og sin fødeby på landkortet.

Kilder

Cyclehistorisk Tidende 1-16 (udg. af Finn Wodschow)

Jørgen Beyerholm: Dansk Bicycle Clubs historie 1881-1941(1941)

Svend Novrup: Bjarne Riis fra Munkebo (Kjerteminde Avis 16.10.2004)

Finn Wodschow: Frem på det rullende hjul (Nationalmuseet 1983)

*Munkebo Lokalhistoriske Arkiv
Povl Ullegård, sønnesøn af Knud Mortensen
Kirkebøger og Folketællinger for Munkebo og Sørup sogne*